

Жыццё як шчасце і выпрабаванне

Літаратуразнаўцы Валянціне Локун споўнілася 67 гадоў

У першы пасляваенны год, цяжкі, галодны і неўладкаваны, нарадзілася будучая даследчыца беларускай літаратуры, удумлівы крытык Валянціна Локун.

Пра сваю малую радзіму, вёску Цепянец на Піншчыне, яна пісала ў аўтабіяграфіі: «Назва вёскі (паруску Тепенец) хутчэй за ўсё паходзіць ад слова "топь", або багна, па-беларуску. Праўда, да сярэдзіны XX стагоддзя балоты крыху адступілі ад самой вёскі, але вады, асабліва па вясне, было шмат. Яна вірвала не толькі ў ваколіцы, але і ў агародах, перакрывала дарогі. Трэба было доўга чакаць, пакуль яна ўступіць у зямлю, або сцячэ ў яшчэ больш нізкае месца. Затое, як прыгожа было ў нас напрыканцы красавіка, ці на пачатку мая, калі цвіла чаромха, а пасля зацвіталі сады!». Магчыма, згадваючы родную вёску, Валянціна Іванаўна ўспамінала радкі з «Новай зямлі» Якуба Коласа:

*Мой родны кут, як ты мне мілы!
Забывць цябе не маю сілы!
Не раз утомлены дарогай,
Жыццём вясны мае убогай,
К табе я ў думках залятаю
І там душою спачываю...*

Любоў да кнігі з'явілася ў Валянціны Іванаўны яшчэ да школы. Паспрыяў у гэтым старэйшы брат: «Чытаць, па сутнасці, навучылася яшчэ да школы — у старэйшага брата, калі той рабіў дома ўрокі. Школа ў вёсцы была пачатковая і мела ўсяго два невялічкія пакоі, у кожным з іх адначасова шлі заняткі двух класаў. Але нічога, урокі праходзілі цікава, па-за ўвагай настаўніцы не заставаўся ніводны вучань». Але ж у роднай вёсцы — толькі пачатковая школа, а ў сярэдняю даводзілася бегаць аж за сем кіламетраў. Сем — да школы, сем — назад. Няма для дзяўчынкі. Але гэта не было перашкодай.

І зноў але... Пасля шостага класа здарылася бяда: пачалася працяглая барацьба з цяжкай хваробай ног, якая так і не адступіла. Аднак Валянціна не здалася: з залатым медалём скончыла школу, затым — Брэсцкі педагагічны інстытут і аспірантуру пры Беларускай дзяржаўнай універсітэце.

Студэнцкія гады ўспамінае з асаблівай цеплынёй: «Студэнцтва... Гэта былі лепшыя гады ў маім жыцці! Нарэшце я была далучана да вялікай літаратуры. Усур'ез захапілася Тургеневым. Тады мы ўсе былі романтикамі... Мы праглі подзвігаў. І агульны пафас тэкстаў І. Тургенева быў сугучны маёй духоўнай настроенасці».

Трохі пазней, ужо ў аспірантуры, Валянціна Іванаўна сур'езна занялася даследаваннем беларускай літаратуры, у прыватнасці ваеннай прозы. Пад увагу даследчыцы трапілі такія пісьменнікі, як В. Быкаў, І. Чыгрынаў, І. Шамякін, Б. Сачанка, В. Казько. І ў 1984 годзе Валянціна Локун паспяхова абараніла кандыдацкую дысертацыю па тэме «Праблемы стылю беларускай ваеннай прозы». Менавіта з аспіранцкіх гадоў, з паспяхова абароны кандыдацкай дысертацыі ваенная тэма трывала ўвайшла ў даследчыцае поле Валянціны Іванаўны.

У перыядычным друку пачалі з'яўляцца артыкулы, нататкі, рэцэнзіі Валянціны Іванаўны. Паралельна з гэтым вялася праца над кнігай «Да новых вышынь» (Мінск, 1991). У аўтабіяграфіі пра гэты зборнік чытаем наступнае: «Першы зборнік "Да новых вышынь" (Мн., Мастацкая літаратура, 1991) я чакала амаль сем год. Здавалася, што ён не выйдзе ўжо ніколі. І вось мой першынец з'явіўся... Кніга была прыхільна сустрагана чытачамі. Асабліва мяне парадавала рэцэнзія

З. Мельнікавай, апублікаваная ў "ЛіМе". Зоя Пятроўна дала до-сыць высокую ацэнку зборніку. Большасць са змешчаных у зборніку артыкулаў была прысвечана "ваенным" творам В. Быкава, І. Чыгрынава, І. Шамякіна, Б. Сачанкі, В. Казько, Ю. Бондарова, В. Астаф'ева, В. Бялова і інш. Праўда, мяне цікавіў найбольш формастваральны, стыльовы бок мастацкіх дыскурсаў празаікаў».

Астатнія работы публікаваліся больш аператыўна: «Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы. 50 — 60 гады» (1995), «Кругі жыцця, кругі літаратуры» (2002), «Васіль Быкаў у кантэксце сусветнай літаратуры» (2005), «Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей» (2002; у суаўтарстве), «Беларуская літаратура ў кантэксце славянскіх літаратур XIX — XX ст.ст.» (2006), «Васіль Быкаў: Вядомы і невядомы» (2011).

Так, паміж выходам некаторых работ — працяглы прамежак часу. Але не трэба забываць, што для падрыхтоўкі манаграфіі неабходна ўважліва і неаднойчы перачытаць мастацкія тэксты, а Валянціна Локун разглядала творчасць В. Быкава, І. Шамякіна, І. Навуменкі, Я. Брыля, А. Адамовіча, В. Казько, В. Карамазова, А. Жука, А. Масарэнкі, В. Коўтун... Да ўсяго — трэба азнаёміцца з крытычнай літаратурай іншых даследчыкаў.

Не варта забываць і пра планавыя тэмы: з 1987 па 2007 год Валянціна Локун працавала старшым навуковым супрацоўнікам Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сярод такіх тэм асаблівай увагі заслугоўваюць раздзелы да чатырохтомнай «Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя». Тут даследчыца пісала пра творчасць Івана Шамякіна, Алеся Асіпенкі, Уладзіміра Дамашэвіча, Валянціны Коўтун.

Акрам названых, Валянціна Локун мае звыш 150 навуковых работ, апублікаваных у перыядычным друку: на старонках часопісаў «Польмя», «Нёман», газеты «Літаратура і мастацтва» і розных зборнікаў можна сустрэць яе артыкулы па праблемах развіцця нацыянальнай літаратуры, рэцэнзіі на літаратурныя навінкі, агляды артыкулы, эсэ, нарысы і прадмовы.

Разнастайная і цікавая літаратурная творчасць Валянціны Локун не засталася па-за ўвагай грамадскасці. Даследчыца атрымала шэраг узнагарод: у 2004 годзе стала лаўрэатам прэміі прэзідэнтаў Акадэміі навук Украіны, Беларусі і Малдовы — «За выкананне навукова-даследчай работы "Культурна-гістарычныя беларуска-ўкраінскія сувязі: літаратурна-моўны аспект"», у 1993 і 2001 гадах — лаўрэатам прэміі часопіса «Польмя» (за артыкулы «У пошуках маральнага ідэалу. Проза Уладзіміра Караткевіча» і «Узняцца да лёсу агульначалавечага (Талстоўскія традыцыі ў развіцці беларускай ваеннай прозы)»), у 2006 годзе ўзнагароджаная медалём Святой Еўфрасініі Полацкай, а ў 2012 годзе атрымала прэмію Беларускага саюза жанчын.

Валянціна Іванаўна раптоўна пайшла з жыцця 16 чэрвеня, у росквіце творчых сіл і магчымасцей, жывучы мноствам мар і імкненняў.

Алесь ШАМЯКІНА

Дарэчы

Больш чым крытыка

Ваенная проза ў навуковай дзейнасці Валянціны Локун была прырытэтай тэмай. У прыватнасці, шмат увагі яна надавала творчасці Васіля Быкава — яму прысвечаныя дзве манаграфіі. Па вялікім рахунку, у кожнага літаратурнага крытыка знойдзецца работа па ваеннай літаратуры: гэтага вымагае сама вага тэмы, вялікая колькасць мастацкіх твораў, з гэтым звязаных. Зацікаўлены ваеннай тэмай быў і Алесь Адамовіч (якому ў гэтыя дні споўнілася 69 гадоў, але маці змяніла дату). І не толькі як пісьменнік.

Як адзначалі калегі, Алесь Адамовіч быў крытыкам з ваяўнічым тэмпераментам, у добрым сэнсе прыныповым, чуйным да праўды. Такія якасці як нельга лепш прыдаліся ў даследаваннях ваеннай прозы, у развагах пра ролю падобных твораў не толькі ў мастацтве, але і ў грамадскім сэнсе.

Свае погляды на адлюстраванне вайны ў мастацкай літаратуры Алесь Адамовіч выказаў у кнігах «Пра сучасную ваенную прозу» (1981), «Вайна і вёска ў сучаснай літаратуры» (1982), «Нічога больш значнага» (1985). Ён сцвярджаў неабходнасць пераходу да «звышлітаратуры» — аб'ектыўнай, максімальна набліжанай да дакументальнай. Тое, што сёння можна назваць «нон-фікшн». Тэарэтычны перакананні Алеся Адамовіча паспяхова рэалізаваў на практыцы — дастаткова згадаць кнігу «Я з вогненнай вёскі» — пісаную ў суаўтарстве з У. Калеснікам і Я. Брылём. Дарэчы, Я. Брыль пісаў пра А. Адамовіча: «Крытыкаваў ён смела і трапна, а гэта, калі ты ад платанічных заклікаў і дэкларацый пераходзіш да пэўнай канкрэтнасці, бывае ох як нявыгадна ды нялёгка...».

Гэта вызначальная адметнасць літаратурна-крытычных работ А. Адамовіча: цесная сувязь са штодзённым, грамадска значным. Так, у кнізе «Нічога больш значнага: Сучасныя праблемы ваеннай прозы» ён супастаўляе напрацаванае ваеннай прозай і падзеямі ў свеце. Прычынай — пагроза ядзернай катастрофы. А. Адамовіч заўзята пераконваў чытача і пісьменнікаў: літаратура мусіць усвядоміць рэальнасць гэтае пагрозы, зрабіць усё, каб катастрофы пазбегчы.

Падобны настрой — у кнізе «Дадумаць дарэшты». А. Адамовіч зноў выказвае пратэст супраць замкнёнасці літаратуры на сабе, супраць «палавінчатых падыходаў да вострых праблем сучаснасці». Акрамя творчасці В. Быкава, крытык даследуе тэксты В. Распуціна, Ч. Айтматава, Я. Брыля, В. Казько. І гэта яшчэ адна адметнасць крытычнай дзейнасці Алеся Адамовіча: ён не разглядаў беларускую літаратуру як нешта адасобленае, упісваў яе ў сусветны кантэкст, прычым нязмушана, натуральна. Нездарма В. Быкаў назваў яго «фігурай еўрапейскага маштабу».

У такой выбітнай асобы, як Алесь Адамовіч, знайшлося шмат паслядоўнікаў, у тым ліку ў навуцы. Эстафету чарназнаўства, прыкладам, падхапіў Міхась Тычына. Як і даследаванне ваеннай літаратуры (як і В. Локун, і А. Адамовіч, ён шмат увагі надае постаці Быкава — згадаць эсэ «Пад знакам Быкава»). Найноўшая работа М. Тычыны ў гэтым рэчышчы — манаграфія «Народ і вайна», выдадзеная ў 2015 годзе.

Адлюстраванне Вялікай Айчыннай вайны ў беларускай літаратуры, мастацкія асаблівасці гэтага асэнсавання — вось на чым засяроджваецца даследчык. У аснове работы — творы класікаў: А. Адамовіча, В. Быкава, Я. Брыля, І. Шамякіна, І. Навуменкі, У. Гніламёдава... Цікава, што ў шэрагу крытычных артыкулаў ёсць і такія, якія разглядаюць успаміны пра вайну менавіта навукоўцаў: Ф. Янкоўскага, У. Калесніка, Л. Гараніна... Як некалі А. Адамовіч не абмяжоўваўся адно літаратурным аналізам твора, так і М. Тычына выходзіць за межы крытычнай ацэнкі мастацкіх вартасцей. Кніга «Народ і вайна» «...вяўляе шырокамаштабнасць мастацкага мыслення даследчыка і прэзентуе ўнікальнае, адметнае ўвасабленне нацыянальнага характару і раскрывае нацыянальнай ментальнасці», — пісала крытык Марына Весялуха.

«Няма на зямлі народаў, якія хацелі б вайны, няма нацый, па сваёй прыродзе ваяўнічых або міральных, — заключае Міхась Тычына. — Такімі іх робіць гісторыя. Адносіны таго ці іншага народа да вайны і міру — самай балючай праблемы на ўсе часы — залежаць ад таго, наколькі глыбока засвоены маральныя ўрокі гісторыі».

Цікава пры гэтым, што ў эсэ «Ваенны» драматызм і мірная «драма» (кніга «Час прозы», 1988 год) М. Тычына ставіць пад пытанне самое паняцце «ваенная літаратура». Ён сцвярджае: няма ваеннай літаратуры, ёсць літаратура пра чалавека. «Хіба "ваенны" пісьменнік В. Быкаў? І хіба "вясковы" пісьменнік І. Мележ? Пункт, дзе сыходзяцца ўсе сапраўдныя пісьменнікі, — чалавек, непаўторная чалавечая сітуацыя». Як А. Адамовіч у свой час, М. Тычына выказвае трывогу, што псеўдарамантыка вайны адвядзе чалавека ад праўды. «Каб высокае не засланыла нізкае», каб гістарычнае ў мастацкай літаратуры гучала нароўні з бытавым, — вялікі клопат пісьменніка, а з ім і крытыка.